
Marta STANIČKOV

DO PAKLA I NAZAD

Marta Gal, udata Staničkov, rođena je 16. januara 1923. godine u Somboru, u porodici Jelene, rođene Rozental, i Žigmonda Gala. Otac je bio privatni činovnik, stručnjak za drvo za građenje i sudski veštak, a majka domaćica. Imala je sestru Veru, šest godina stariju, koja se sa porodicom iselila u Izraelu, gde je umrla. Od uže porodice u ratu joj je stradao otac. Od šire porodice rat je preživio jedino njen brat Laslo Gal, književnik, koji je umro 1975. godine.

Pre rata završila je trgovačku akademiju. Posle rata radila je kao glavna blagajnica u centrali Zemljoradničke zadruge u Somboru, ali se iz zdravstvenih razloga i po preporuci lekara cela porodica 1951. godine preselila u Opatiju. Posle četrnaest godina vraćaju se u Vojvodinu, u Novi Sad. Do penzionisanja je radila u Privrednoj banci Novi Sad. Suprug Momir Staničkov, za koga se udala 1946, umro je 1996. godine. Ima dvoje dece: Dušanku, inokorespondenta, i Jovana, koji je zaposlen u Zavodu za izgradnju Novog Sada, i jednog unuka.

Po oca su došli krajem aprila 1944, noću. Isprva su hapsili samo muškarce. Pošto smo stanovali preko puta, drugog dana smo videli da su stigli kamioni i jedno terensko vozilo sa četiri oficira visokog ranga, u nemačkoj uniformi. Tada je otpočelo isterivanje iz zgrade i utovar u kamione. Odvedeni su u logor u Bačku Topolu, a odatle u Aušvic.

Deportacija preostalog jevrejskog stanovništva, od odojčadi do staraca, počela je 26. aprila. Po nas, moju baku (76 godina), majku (50 godina) i mene, koja sam imala 21 godinu došli su, poslednjeg dana, 29. aprila, jedan civil i dva žandarma. Bili su veoma grubi, morale smo da se skinemo do gole kože i skačemo da vide nismo li nešto sakrile. Nisu nam dali da poneseimo spremljeni kofer, nego nešto malo u čaršavu, rekavši: „Tamo gde vi odlazite, ništa vam ne treba“.

Odvedene smo u fabriku svile i noću, sa železničke stanice, utovareni u stočne vagone. Te noći su pokupili sve bolesnike iz bolnice i stanare iz staračkog doma. Odvedeni smo u Baju i smešteni u mlin, potom su nas rasporedili po jevrejskim kućama. To je trajalo svega nekoliko dana. Ponovo su došli noću da nas pokupe i vrate u mlin. Sutradan, sećam se, bio je 27. maj, stiglo je nekoliko nemačkih oficira visokog čina koji su nas preuzeli od Mađara i još istog dana utovarili u stočne vagone, uz grubosti i udarce, po 80 – 90 ljudi u vagonu.

Počeo je naš put, za većinu bez povratka.

Putovanje je trajalo do 2. juna. Za sedam dana samo smo jednom izašli iz vagona, u Austriju (Gensendorf) gde je izvršena selekcija; jedna grupa ostala je u Austriji – na njihovu sreću jer su svi preživeli. Pošto mi nismo htele da ostavimo našu baku, vratili su nas u vagon. A potom...

Bez vode i hrane, po paklenoj vrućini i nadasve - neizvesnosti. Nekolicina je poludela; gazili su po nama, bilo je i mrtvih. Kada smo prešli čehoslovačku granicu i ušli u Poljsku, muškarci su počeli da se mole i pevaju Kadiš; možda su predosećali šta nas čeka.

SELEKCIJA

Predveče, drugog juna (tada još nismo izgubile saznanje o vremenu) voz se polagano zaustavio. Lokomotiva je puštala paru dok se sve nije umirilo. Stigli smo na rampu u Birkenau. Odmah potom otvorila su se vrata i uz viku „Los, los, raus“ i udarce isterani smo napolje. Kroz ciku i plač tražili smo svoje. Ubrzo smo poređani po petoro u red – posebno muškarci, posebno žene s decom. Nismo ni slutili da je to poslednja stanica, a za većinu i kraj života. Pred nama stoji grupa uniformisanih ljudi satanskog osmeha i ledenih očiju. Počinje selekcija koju je vršio doktor Mengele (kasnije smo dožñali da je to bio on), lep i elegantan muškarac. Teški trenuci za porodice, jer počinje razdvajanje. Mnoge mlade majke su morale da predaju svoju decu nepoznatim ženama uz objašnjenje da će se posle naći, jer će deca i odrasli ljudi biti

prevezeni kamionima. Naravno, nikad više nisu videli svoju decu, jer su još iste noći deca ubijena.

Moja baka je odmah upućena u desnu kolonu (što je značilo u smrt) a ja u levu. Kada je došao red na mamu, poslao ju je za bakom, ali se u momentu predomislio, bičem dodirnuo rame i rekao: „No, geh auch, du links“ (No, ajde i ti idi levo).

Sudbina!

Kada sam se osvrnula, videla sam da mama ide za mnom. Pošle smo i zaustavile se pred nekom zgradom. Ostavili su nas da čekamo satima dok nije došao red na nas da uđemo. Morale smo da se svučemo do gole kože, ošišali su nas i obrijali, sve uz vik u batine. Zatim je usledilo kupanje pod hladnim tušem, deljenje odeće u dronjcima, bez veša, a zatim napolje u noć, pa opet stajanje satima. Nakon toga odvedene smo u „Lager-C“, u jednu baraku, gde smo u mraku bauljale preko tela drugih, da bismo našle malo mesta: Stojeći probdele smo noć. Smrad nas je gušio, osećale smo mučninu – još uvek nismo znale da to spaljuju ljude u krematorijumu.

POČEO JE ŽIVOT U PAKLU

Logor-C nije bio radni logor. Nismo bili tetovirani, ali su gotovo svakog dana vršene selekcije za krematorijum, za dalji ostanak u logoru ili transport u neki drugi logor. U logoru su prisustvovali selekcijama nadzornica (Aufseherin) Irma Grese, s bičem i psom, Aufseherin Mandel, Borman. Od muškaraca se sećam imena Šulce, Tauber, Fric (koji se uvek smeja o). Sećam se i lekarke Slovačkinje Erne. Iz Vajsvasera (Weisswassera) se sećam Aufseherin Ilse i Grete. Ime žene komandanta logora (Lagerkommandant-a) sam zaboravila, mislim da se žena, logorski starešina zvala Marta.

Pored nas je bio češki porodični logor; tu su bili stari i mladi, deca oba pola. Imali su svoju odeću, nisu bili ošišani. Jedne noći, ako se dobro sećam krajem jula 1944. godine, bilo je opkoljavanje bloka (Blocksperr e). Odjednom smo čuli buku kamionskog motora, ciku i vik u, plač i reči: „Los, los, die Schuhe ausziehen“! (Ajdemo, ajdemo svučite cipele!). Posle izvesnog vremena, kamioni su otišli i nastupila je tišina. Bili smo sleđeni od užasa. Ujutro je češki porodični logor bio prazan. Na pitanje jedne logorašice gde su ih odveli, kapo je pokazao na nebo!

Kad sam bila u bloku 11, jedna moja sugrađanka, koja je prošla selekciju a da nije bilo primećeno da je u drugom stanju, rađala je dete.

Sećam se, bila je mrtva tišina u bloku, porodilja nije pustila ni glasa! Starešina bloka i još jedna žena u belom (verovatno lekar) bile su pored nje. Začuli smo plač deteta, a posle ništa – tišina. Plakale smo. Očajne majke, razdvojene od svoje dece još su teže doživjele taj trenutak. Videle smo starešinu bloka kako prolazi i nosi nešto zamotano u ćebe – naravno, dete je ugušeno odmah po rođenju!

Jedne večeri, posle apela, kad smo ušle u blok, došla je starešina bloka i jedna nadzornica sa ženom u belom mantilu, možda lekarom. Morale smo da stanemo pored kreveta, a lekarka je izabrala nas nekoliko (broja se ne sećam) mladih. Morale smo da se svučemo. Tražile su one koje imaju čisto telo, bez rana, čireva i bez šuge. Malo je tada bilo takvih. Naravno, bile smo zaplašene do smrti! Naređeno nam je da otvorimo usta, pa su nam namazali grlo nekom tečnošću koja je veoma pekla. Potom su u venu leve ruke ubrizgali neku tečnost. Te noći mi je pozlilo, povraćala sam više puta, a sutradan sam gorela od temperature. Pošto nismo bile tetovirane, zapisali su naša prezimena, ali se i danas čudim kako se desilo da nas nisu izdvojili iz barake!

Nije prošlo nekoliko dana, a već je ponovo usledila selekcija pred blokom posle apela. Tražili su osobe sa malim šakama i tankim prstima. Morale smo da držimo ruke pred sobom. Izabrali su mene, mamu nisu. Odabrane su zatvorili u baraku. Gledala sam kroz otvor na vratima ne bih li videla mamu koja je kružila izgubljena oko barake. Kapo me je uhvatila, besomučno šamarala i tukla, tako da sam pala leđima na peć od cigala, koja se protezala duž celog bloka. U baraci u kojoj smo bile izdvojene za transport bila je i Magda, devojka iz Mađarske, koja je u logoru imala tetku. Ta njena tetka je radila u kuhinji, pa je sredila sa blokovom (naravno dobro je podmitivši) da Magdu pusti iz bloka a da na njeno mesto uđe mama. Ta izmena se desila za vreme apela. U ovom bloku nije bilo kreveta, već samo slame prosute po podu. Čekalo se na transport. Dosta dana je prošlo, i već smo poverovale da ćemo ostati. No, jedne večeri – pokret! Premestili su nas u logor B, ali samo za jednu noć i dan; uveče su nas oterali u neku veliku zgradu sa prozorima bez stakla, betonskim podom, promajom i hladnoćom. Bio je oktobar a mi u tankim letnjim haljinama, bez veša. Tu je došla i mala grupa iz logora C. Pričali su nam da je logor C likvidiran i da su preostali odvedeni kamionima. Kuda, ne zna se!

Sutradan ujutro pojavio se Mengele sa svitom, naredio da skinemo odeću i sa podignutim rukama u krugu prođemo ispred njega. Mnogi su dodatno selektirani i odmah udaljeni, a mi smo istog dana dobili novu odeću i hleb za put. Uveče uz povike: „Los, los, dreck

Jude“ (Ajdemo, ajdemo, prljavi Jevrejine!) i udarce, ušli smo u vagon. Putovali smo otprilike tri dana i smrzavali se.

Rano ujutro, voz usporava i staje. Vrata se otvaraju uz viku: „Los, los, schnell, raus, raus“ (Ajdemo, ajdemo, brzo, van, van!), a mi smo jedva mogle da se pomaknemo od zime. Na stanici je bilo sveta, gledali su u nas kao u aveti. Stigli smo na stanicu Moravski Vajsvaser (Maehrisch Weisswasser). Pešice smo išli u logor koji se nalazio visoko na brdu. Videli smo dve zidane zgrade na sprat, okolo žica. Pratlja je već bila nova. Ušli smo u zgradu, stigli smo posle Aušvica u „raj“. Kreveti na sprat, topla soba, dobili smo slamaricu, ćebe, topli tuš, tanjir-šolju, kašiku – kakav luksuz! Kada su uzeli podatke, rasporedili su nas na posao. Sutradan posle apela, sišli smo u fabriku Friseverk (Friessewerk). Tu je bio čovek po imenu Hase (Hasse), iz fabrike. Kakvu je funkciju vršio, ne znam; održao je govor da moramo da radimo, da ne sabotiramo jer ćemo otići tamo gde su nam i roditelji, i pokazao prema nebu. Ja sam raspoređena u tokarnicu u noćnu smenu, a majka je ostala u logorskoj kuhinji.

Posle nekoliko dana razbolela sam se i dobila visoku temperaturu. Odredili su da radim u radionici za glavnu montažu. Iako su uslovi bili bolji, ipak nam je bilo teško, jer smo morale dva puta dnevno da idemo iz logora u fabriku i nazad, bez čarapa, kaputa, po snegu i ciči zimi.

Otprilike posle mesec dana, ponovo sam se razbolela; zagnojilo mi se grlo i usna šupljina; nisam mogla da gutam. Imala sam visoku temperaturu. Na moju sreću, komandant logora – žena, izdvojila me je u jednu malu prostoriju. Mislila je da imam difteriju, a moj „feces“ (izmet, stolica) poslat je na pregled. Nalaz je bio negativan, pa sam vraćena u sobu koja je bila određena za bolesne. Pošto je logor Grosrozen (Gross Rosen) sa krematorijumom bio blizu, mogla me je poslati i tamo, da se nikada više ne vratim. Ne sećam se tačno, ali dosta brzo posle prve bolesti, ponovno mi se zagnojilo grlo i upalila usna šupljina, kao i desni, jače nego prvi put. Pošto lekova nije bilo, dobila sam neku tečnost za ispiranje, a zapravo nisu znali od čega bolujem. Oslabila sam jer nisam mogla ništa da jedem. A i da sam mogla, hrane je bilo sve manje i manje; na kraju, samo repa, kuvana u vodi bez soli. Ta opisana bolest ponovila se još jednom i na telu su izbile male ranice.

Stanje je bilo sve teže. Hrane jedva da imamo, mnogi su padali u nesvest od gladi. Vladala je neizvesnost šta će biti s nama pošto smo saznale trenutnu situaciju od radnika Francuza. Oni su bili u vezi sa češkim partizanima. Nemci su tražili vagon, kako bi nas prevezli dalje,

ali među njima je već bilo rasulo. Pošto je u blizini bio magacin municije, bojali smo se da će našu zgradu dići u vazduh.

POVRATAK

Jednog dana, 4. maja 1945. (uvek je neko od nas bio na straži) javljeno je da su Nemci otišli, a da su Francuzi preuzeli logor i čuvali ga dok nas Rusi, 6. maja, nisu oslobodili. Još neko vreme smo ostali tamo, a posle 17 dana puta i nekoliko dana karantina u Subotici, početkom juna 1945. godine stigla sam sa mamom kući u Sombor. Kući?

Onako slaba, sa ranama po licu i telu, počela sam da radim. Odmah sam se obratila specijalisti za kožne bolesti i internisti. Oni su me lečili od juna 1945. do aprila 1947. godine. U međuvremenu sam se udala, ostala u drugom stanju, ali rane su na jednom mestu nestajale, a na drugom nastajale. Pošto lekari nisu uspeli da me izleče, bilo je dogovoreno da ću, čim rodim, a dete i ja malo ojačamo, otići na kliniku u Beograd.

Izlečena sam sasvim slučajno! Kod nas je došao jedan čovek i, kad je video rane, otišao je kod apotekara Antića sa kojim je bio u Prvom svetskom ratu u sanitetu. Napravili su neku mast sa kojom sam se mazala i, otprilike nakon tri nedelje, rane su nestale.

Navela sam u početku, kada su deportovali moga oca iz Sombora, da su sa terenskim vozilom došla četiri oficira. Kada smo jednog dana, 1952. godine, u Opatiji išli ulicom, ugledala sam čoveka koji ide prema meni – visok, sa ukočenom levom nogom. Sledila sam ga! Prepoznala ga. To je bio jedan od četvorice navedenih oficira. Zvao se Furlan, živeo je u Opatiji, u Volosku. Moj muž je otišao u odsek Unutrašnjih poslova i prijavio. Rečeno mu je da će ispitati slučaj i da znaju da je bio u nemačkoj vojsci u Bačkoj i da se oženio tamošnjom Nemicom. Mislili smo da će nešto biti preduzeto, ali izgleda da ga je neko obaveštio. Pobegao je sa porodicom u Italiju.